

KAI KURIOS TEISĖS KREIPTIS Į TEISMĄ BENDROSIOS SĄLYGOS

Doc. dr. Stasys Vėlyvis
Gitana Abromavičienė

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 45 93
Elektroninis paštas cpk@ltu.lt

Pateikta 2005 m. lapkričio 18 d.

Parengta spausdinti 2006 m. vasario 14 d.

Pagrindinės sąvokos: teisė į teisminę gynybą, teisė kreiptis į teismą, teisės kreiptis į teismą sąlygos, bylų priskirtinumas teismo kompetencijai, išankstinė bylų sprendimo ne teisme tvarka, įsiteisėjęs teismo sprendimas, tapati byla, ginčo teiseną, ypatingoji teiseną.

S a n t r a u k a

Straipsnyje analizuojamos kai kurios teisės kreiptis į teismą sąlygos. Svarbi ir reikšminga būtų išsami visų teisės kreiptis į teismą sąlygų analizė, tačiau tai – kitų darbų tema, neįmanoma visų sąlygų aptarti šiame straipsnyje. Autoriai, analizuodami kai kurias teisės kreiptis į teismą sąlygas, remdamiesi įstatymo leidėjo valia, civilinio proceso teisės doktrina, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, atskleidžia kai kurių teisės kreiptis į teismą sąlygų esmę, jų įtaką teisei kreiptis į teismą siekiant teisminės gynybos ir tolimesniam bylos nagrinėjimui. Autoriai bando atsakyti į klausimą, kurias iš Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse 137 straipsnyje išvardytų aplinkybių galima laikyti bendrosiomis teisės kreiptis į teismą sąlygomis, taikomomis ir ieškinio, ir ypatingajai teisei. Atsakymas į šį, atrodytų, teorinį klausimą turi ne tik teorinės, bet ir didelės praktinės reikšmės, kadangi kreipimasis į teismą pozityviu teisiniu padariniu suinteresuotam asmeniui suteikia tik tuo atveju, jei byla iškelta teisėtai – jei teisė kreiptis į teismą įgyvendinama laikantis įstatymų nustatytos tvarkos ir sąlygų.

Įvadas

Vienas iš civilinio proceso teisės tikslų yra asmenų pažeistų ar ginčijamų materialiuju subjektinių teisių ar įstatymų saugomų interesų gynyba [1]. Šio tikslo įgyvendinimą užtikrina teisminės gynybos prieinamumo principas, kurio turinys suprantamas plačiai¹. Šio principo esmė – kiekvienam suinteresuotam asmeniui yra užtikrinama ir prieinama teisminė gynyba. Teisė į teisminę gynybą yra konstitucinė – tuo pabrėžiama šios teisės svarba, valstybės požiūris į subjektinių teisių įgyvendinimą bei apsaugą. Konstituciniai teisminės gynybos prieinamumo pagrindai yra įtvirtinti Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnio pirmoje dalyje [3]. Šiame straipsnyje yra įtvirtinta procesinio pobūdžio garantija, užtikrinanti asmens teisių ir laisvių teisminę gynybą. Nors Konstitucijos 30 straipsnis kalba apie galimybę teismine tvarka ginti tik pažeistas konstitucines teises ir laisves, tačiau šis principas suprantamas gerokai plačiau, nes teismine tvarka ginamos ne tik pažeistos subjektinės teisės ir laisvės,

¹ Teisinėje literatūroje nurodoma, kad iškėlus civilinę bylą teisminės gynybos prieinamumo principas negali būti laikomas įgyvendintu, nes asmens teisė į teisminę gynybą apima ir kitus aspektus: teisę į sąžiningą bylos nagrinėjimą, teisę būti išklausytam ir kt. Plačiau žr. [2, p. 13–146].

bet ir įstatymo saugomas interesus. Būtent apie tai ir kalbama Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (toliau – LR CPK) 5 straipsnyje pabrėžiant, kad teismine tvarka ginamos ne tik pažeistos ar ginčijamos teisės, bet ir įstatymo saugomas interesus.

Bendrosios teisės kreiptis į teismą sąlygos

Suinteresuoti asmenys gali laisvai naudotis jiems įstatymų suteikta teise į teisminę gynybą. Pagal LR CPK 5 straipsnį kiekvienas suinteresuotas asmuo turi teisę įstatymų nustatyta tvarka kreiptis į teismą, kad būtų apginta pažeista ar ginčijama teisė arba įstatymų saugomas interesus. LR CPK 5 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad teismas imasi nagrinėti civilinę bylą pagal asmens arba jo atstovo, kuris kreipėsi dėl teisės ar įstatymo saugomos intereso gynimo, pareiškimą. Tačiau, kaip matyti iš šio straipsnio turinio, ne bet kuris, o *tik suinteresuotas* asmuo gali kreiptis į teismą teisminės gynybos. Teismas imasi nagrinėti civilinę bylą pagal besikreipiančio dėl savo pažeistų teisių ar įstatymo saugomo intereso gynimo asmens arba jo atstovo pareiškimą. Tačiau įstatymas numato ir šios taisyklės išimtis, leisdamas kreiptis į teismą kitiems asmenims, norintiems apginti ne savo, o kitų asmenų interesus¹. Neatsitiktinai Konstitucinis Teismas 1994 m. vasario 14 d. nutarime pažymėjo, kad „jei kokios nors aplinkybės apsunkintų ar padarytų neįmanomą galimybę realiai pasinaudoti teise į teisminę gynybą, tektų pripažinti šios konstitucinės teisės deklaratyvumą. Todėl yra tikslingas ir pateisinamas atitinkamų įgalinimų, skirtų padėti būtiniais atvejais žmonėms realizuoti jų konstitucinių teisių gynybą, suteikimas įstatymu valstybės institucijoms ar jų pareigūnams su sąlyga, kad tai neprieštarau Konstitucijai“ [4]. Galima daryti išvadą, kad Konstitucinis Teismas, laikydamas teisę į teisminę gynybą viena iš svarbiausių civilizuotos visuomenės socialinių vertybių, akcentuoja jos realų pobūdį ir saugo ją nuo nepagrįstų apribojimų.

Tačiau tai nereiškia, kad visiems be išimties asmenims bet kada ir dėl bet kokių reikalavimų suteikiama teisminė gynyba. Teisminė gynyba, visų pirma, yra neatsiejama nuo subjekcinės procesinės teisės kreiptis į teismą. Remdamiesi LR CPK 5 straipsnio turiniu, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika [5], galime teigti, kad teisė į teisminę gynybą, taip pat teisė kreiptis į teismą yra universali, bet ne absoliuti. Ši teisė yra siejama su įstatyme numatytais sąlygomis. Konstitucijos 30 straipsnyje įtvirtinta tik galimybė tokią subjekcinę teisę įgyti. Taigi, kaip teigia prof. V. Mikelėnas, šiame Konstitucijos straipsnyje įtvirtinta ne pati subjekcinė teisė, o tik vienas iš asmens teisnumo elementų – galimybė turėti tokią teisę [6]. Tai reiškia, kad pati teisė į teisminę gynybą ir teisė kreiptis į teismą priklauso nuo įstatyme numatytų aplinkybių, kurios civilinio proceso teisės teorijoje vadinamos teisės kreiptis į teismą prielaidomis ir šios teisės tinkamo realizavimo sąlygomis². Nors šių sąlygų sąrašas gana didelis, tačiau jis neriboja galimybės pasinaudoti teismine gynyba. Priešingai, šių sąlygų įtvirtinimas sumažina neteisėto proceso tikimybę. Teismas, prieš priimdamas asmens ieškinį (pareiškimą), turi patikrinti, ar laikomasi teisės kreiptis į teismą sąlygų. Su šiomis sąlygomis įstatymų leidėjas sieja civilinės bylos iškėlimo galimybę ir jos tolimesnį nagrinėjimą. Štai LR CPK 137 straipsnio 2 dalyje yra numatytas sąrašas aplinkybių, kurioms esant teismas atsisako priimti ieškinį. Šis sąrašas yra baigtinis ir plečiamai negali būti aiškinamas, nes būtų nepagrįstai suvaržoma asmens teisė į teisminę gynybą. Jei teismas prieš priimdamas ieškinį nustato esant bent vieną iš šių aplinkybių, motyvuota nutartimi privalo atsisakyti priimti ieškinį. Šios aplinkybės teismų praktikoje neretai vadinamos *pašalinamomis ir nepašalinamomis aplinkybėmis pateikiant ieškinį*.

Nesunku pastebėti, kad įstatymų leidėjas atsisakymo priimti ieškinį pagrindus sieja su teisės kreiptis į teismą nebuvimu arba su šios teisės netinkamu įgyvendinimu. Atsižvelgdami į procesinius padarinius, numatytus LR CPK 137 straipsnio 4 dalyje, kreipiantis į teismą pažeidus vienas ar kitas to paties straipsnio antroje dalyje išvardytas sąlygas, matome, kad atsisakius priimti ieškinį (LR CPK 137 str. 2 d. P. 1) tik vienu atveju negalima vėl kreiptis į teismą su tuo pačiu ieškiniu. Taigi prie *nepašalinamų* aplinkybių šiandien įstatymų leidėjas priskiria tik ieškinio nenagrinėtinumą teisme. Visų kitų aplinkybių, su kuriomis siejama teisė į teisminę gynybą, – net ir įsiteisėjusio sprendimo tarp tų pačių šalių, dėl to paties dalyko ir tuo pačiu pagrindu – buvimas laikomas neturinčia galutinio pobūdžio ir pašalinama kliūtimi bylai kelti. Tačiau vien atsisakymo priimti ieškinį pagrindų skirstymas į *pašalinamas ir nepašalinamas aplinkybes paduodant ieškinį* negali paaiškinti, kodėl vienais atvejais suintere-

¹ Asmenis, galinčius kreiptis į teismą siekiant apginti kitų asmenų interesus, galima suskirstyti į tris grupes: prokurorus; valstybės ir savivaldybių institucijas; kitus asmenis, kuriems tokią teisę numato įstatymas.

² Lietuvos civilinio proceso [7] teorijoje teisės į teisminę gynybą ir teisės kreiptis į teismą teisminės gynybos santykis, o taip pat pastarosios teisės priklausymas nuo tam tikrų sąlygų bei tų sąlygų klasifikacija pirmą kartą nagrinėti ir bandyti pagrįsti 1969 m. [8].

suotas asmuo gali pakartotinai kreiptis į teismą tuo pačiu ieškiniu, o kitais atvejais tokia galimybė išnyksta. Taip pat neaišku, kurie atsisakymo priimti ieškinį pagrindai taikomi abiem teisenoms, o kurie liečia tik vieną teiseną, t. y. kurios teisės kreiptis į teismą sąlygos yra bendrosios, taikomos abiem teisenoms, o kurios – specialiosios, taikomos tik vienai teisei.

Teismui ir suinteresuotiems asmenims svarbu turėti aiškų kriterijų, orientuojantį į tinkamą teisės normų taikymą nagrinėjant bylas tiek ieškinio, tiek ypatingosios teisenos tvarka. Mokomuosiuose civilinio proceso teisės leidiniuose šių sąlygų analizė trumpai aptariama, nesigilinama į esmę bei problemas. Civilinio proceso teisės vadovėliuose tik nurodoma, kad dauguma sąlygų yra bendros visoms civilinėms byloms, nekalbama apie teiseis, nors kai kurios sąlygos yra specialios, pavyzdžiui, nurodoma, kad įstatymo nustatytos išankstinės neteisminės bylos sprendimo tvarkos laikymasis taikomas tik tam tikrų kategorijų byloms [2, p. 383–384]. Todėl neaišku, kurios konkrečiai teisės kreiptis į teismą sąlygos yra bendrosios, o kurios – specialiosios¹.

LR CPK 137 straipsnio 2 dalis pateikia baigtinį pagrindų, dėl kurių teismas atsisako priimti ieškinį, sąrašą. Dėl tokios įstatymo formuluotės gali susidaryti įspūdis, kad šio straipsnio nuostatos taikomos tik ieškinio teisei, kadangi ieškinyje paduodamas ieškinio teisenos bylose. LR CPK V dalies XXV skyriaus bendrosiose nuostatose, reglamentuojančiose bylų nagrinėjimą ypatingosios teisenos tvarka, nėra straipsnio, nustatančio atsisakymo priimti *pareiškimą* pagrindus. Ir nors ypatingą teiseną reglamentuojančiose normose nėra atsisakymo priimti *pareiškimą* pagrindų sąrašo, CPK 443 str. 1 dalyje nurodyta, kad ypatingosios teisenos bylas teismas nagrinėja pagal šio kodekso taisykles su išimtimis ir papildymais, nustatytais šio kodekso V dalyje ir kituose įstatymuose. Tokia bendra įstatymų leidėjo nuostata, matyt, turėjo įtakos Civilinio proceso vadovėlio autorių nuostatai nagrinėjant bylas ypatingosios teisenos tvarka taikyti ginčo teisenos normas, jeigu, pirma, CPK V dalis nedaro atitinkamų išimčių, antra, ginčo teisenos normų taikymas neprieštarauja ypatingosios teisenos esmei [9, p. 375].

Tokia bendra įstatymų leidėjo pozicija, taip pat ir vadovėlio autorių nuorodos apie galimybę taikyti ginčo teisenos nuostatas ypatingosios teisenos bylų procesui neatsako į svarbią praktinę reikšmę turintį klausimą, kurios LR CPK 137 straipsnyje išvardytos nuostatos ir kaip taikomos ypatingajai teisei. Taigi kurias teisės kreiptis į teismą sąlygas galėtume laikyti bendrosiomis?

Norint atsakyti į klausimą, kurias LR CPK 137 straipsnyje išvardytas aplinkybes, galinčias būti atsisakymo priimti ieškinį pagrindus, galima laikyti bendrosiomis teisės kreiptis į teismą sąlygomis, būtina išanalizuoti visų pagrindų turinį, išsiaiškinti įstatymo leidėjo siekį sieti teisę kreiptis į teismą su ta ar kita aplinkybe bei nustatyti teisės kreiptis į teismą ribas vienoje ar kitoje teisei.

1. Bylos priskirtinumas teismo kompetencijai

Įstatymų leidėjas teisę kreiptis į teismą teisminės gynybos tiesiogiai sieja su konkrečios bylos priskirtinumu teismo kompetencijai. Tai, visų pirma, priklauso nuo reikalavimo turinio. Asmuo turi teisę kreiptis į teismą tik tuo atveju, jei jo reikalavimas, dėl kurio jis kreipiasi į teismą, priskirtinas teismo kompetencijai. Pažeistų ar ginčijamų subjektinių teisių ir laisvių bei įstatymo saugomų interesų gynība pavesta ne tik teismams, bet ir kitoms institucijoms. Tačiau tik teismams suteikiami ypatingi įgaliojimai, kurių neturi kitos institucijos. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109 straipsnyje numatyta, kad teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismas. Teisingumo vykdymas yra svarbiausia teisminės valdžios funkcija, ir niekas negali pasisavinti šios funkcijos. Teisingumas vykdomas teismams sprendžiant civilines, administracines ir baudžiamąsias bylas, t. y. teisingumas vykdomas griežtai laikantis įstatymų reglamentuotos tyrimo formos. Vienokia tyrimo forma skirtos nagrinėti bylos negalima išnagrinėti kitokia forma (LR CPK 1, 22 str.). Jei įstatymų leidėjas reikalavimą priskiria administraciniam teismui, o kreipiamasi į bendrosios kompetencijos teismą, teismas privalo atsisakyti priimti *pareiškimą* kaip nenagrinėtiną šiame teisme (CPK 137 str. 2 d. P. 1). Tokią poziciją šiuo klausimu išsakė ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas [10]. Konstitucijos 28 straipsnio nuostatos teigia, kad asmuo, įgyvendindamas savo subjektinę teisę kreiptis į teismą, privalo laikytis įstatymų. Taigi besikreipiantis į teismą asmuo privalo pasirinkti kompetentingą spręsti kilusį ginčą teismą, ginti įstatymo saugomą interesą. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija pažymėjo, kad civilinių bylų priskirtinumo klausimai sprendžiami remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 str. 1 d., Eu-

¹ Atsakymas į šį, atrodytų, teorinį klausimą, turi ir didelę praktinę reikšmę. Pirma, kreipimasis į teismą pozityvius teisinius padarinius gali sukelti tik tada, jei byla buvo iškelta, tai yra, jei ši teisė buvo įgyvendinama laikantis įstatymų nustatytos tvarkos ir sąlygų - jos nepagrįstai neribojant. Antra, su teisės kreiptis į teismą sąlygų laikymusi įstatymų leidėjas sieja civilinės bylos iškelimo galimybę, todėl klaidingas šių sąlygų interpretavimas gali lemti nepagrįstus atsisakymus priimti byloje dalyvaujančių asmenų procesinius dokumentus ir tokiu būdu pažeisti asmenų teisę kreiptis į teismą.

ropos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatomis, Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika [11]. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio nuostata teigia, kad iš esmės kiekvienas civilinis teisinis ginčas turi būti priskirtas teismo kompetencijai. Civilinis teisinis ginčas čia suprantamas plačiąja prasme – kaip bet kuris teisinis konfliktas, išskyrus baudžiamosios teisės reguliavimo sritį [12]. Tačiau Konstitucijos ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatos tik deklaruoja teisę kreiptis į teismą, bet nenustato kreipimosi į teismą tvarkos. Kreipimosi į teismą tvarką reglamentuoja LR CPK ir kiti Lietuvos Respublikos įstatymai. Remiantis LR CPK 1 ir 22 straipsnio nuostatomis, teismams priskirtini ginčai dėl teisės, kylantys iš civilinių, šeimos, darbo, intelektinės nuosavybės, bankroto, restruktūrizavimo ir kitų privatinų santykių, taip pat ypatingosios teisenos bylos. Sprendžiant iš straipsnio turinio, teismas nagrinėja ne tik ieškinio teisenos, bet ir ypatingosios teisenos bylas, todėl bylų priskirtinumo teismui sąlyga turi būti taikoma ir ypatingajai teisei. Šią išvadą galime pagrįsti keliais argumentais. Visų pirma, LR CPK 22 straipsnis įtvirtina bendrąją taisyklę, nurodančią, kokio pobūdžio bylos teismui priskirtinos nagrinėti civilinio proceso tvarka. Šiame straipsnyje teigiama, kad civilinio proceso tvarka nagrinėjamos ne tik ginčo, bet ir ypatingosios teisenos bylos. Ypatingosios teisenos tvarka nagrinėtinų bylų sąrašas yra LR CPK 442 straipsnyje. Vadovaudamiesi šiuo sąrašu, galime nustatyti, kokio pobūdžio bylos priskirtinos nagrinėti ypatingosios teisenos tvarka. Tačiau vien šio sąrašo nepakanka, kadangi jis nėra baigtinis. Šio straipsnio 14 punkte nurodyta, kad ypatingąja teisei teismas nagrinėja ir kitas bylas, kurios pagal CK ir kitus įstatymus nagrinėjamos supaprastinto proceso tvarka.

Taigi sprendžiant bylų, priskirtinų teismui nagrinėti ypatingąja teisei, klausimus turime vadovautis bendrosiomis LR CPK 22 straipsnio nuostatomis, kurios įtvirtina visų bylų, nagrinėtinų civilinio proceso tvarka, priskirtinumą teismo kompetencijai, taip pat LR CPK 442 straipsnio nuostatomis, nurodančiomis ypatingąja teisei nagrinėtinų bylų sąrašą, bei LR CK ir kitų įstatymų nuostatomis, pagal kurias bylos priskiriamos nagrinėti supaprastinto proceso tvarka. Tam tikrais įstatymų nustatytais atvejais dar būtina vadovautis ir konkrečiomis ypatingosios teisenos bylų nagrinėjimo tvarką reglamentuojančiomis normomis¹.

Tokiu būdu, nepriklausomai nuo civilinės bylos nagrinėjimo tvarkos (ieškinio ar ypatingąja teisei), byla pagal įstatymus turi būti priskiriama nagrinėti teismui. Gavęs ieškinį ieškinio teisenos tvarka, pareiškimą, prašymą ar skundą ypatingosios teisenos tvarka, pagal įstatymus nepriskirtiną teismo kompetencijai, teismas turi atsisakyti priimti ieškinį, pareiškimą, prašymą ar skundą kaip nenagrinėtinus teisme (LR CPK 137 str. 1 d. P. 1). Išdėstyti argumentai, mūsų manymu, patvirtina, kad šios sąlygos turi būti laikomasi kreipiantis į teismą ne tik ieškinio, bet ir ypatingosios teisenos tvarka. Taigi ši sąlyga turi būti priskiriama prie bendrųjų kreiptis į teismą sąlygų.

2. Tai bylų kategorijai įstatymo nustatyta išankstinio bylos sprendimo ne teisme tvarka

Teisę kreiptis į teismą tam tikrų kategorijų civilinėse bylose įstatymų leidėjas sieja su būtinybe laikytis įstatymo nustatytos išankstinės neteisminės bylos sprendimo tvarkos (LR CPK 137 str. 2 d. p. 3). Įstatymo nustatytos išankstinės neteisminės bylos sprendimo tvarkos nesilaikymas teisei kreiptis į teismą turi dvejopą reikšmę ir sukelia dvejopas procesines teises pasekmes. Teisėjas, nustatęs įstatymo nustatytos išankstinės neteisminės bylos sprendimo tvarkos nesilaikymo faktą, remdamasis LR CPK 137 str. 2 d., privalo atsisakyti priimti pareiškimą. Įstatymų leidėjas, teisės kreiptis į teismą įgijimo faktą tam tikrų kategorijų bylose padaręs priklausomą nuo išankstinės neteisminės bylos sprendimo tvarkos, nepateikia bylų, kuriose ši tvarka privaloma, sąrašo. Toks įstatymų leidėjo sprendimas

¹ Pavyzdžiui, antstolių ir notarinių veiksmų apskundimo bylos pagal LR CPK 22, 442 straipsnio nuostatas priskirtinos nagrinėti ypatingosios teisenos tvarka. Gali atrodyti, kad remiantis minėtų straipsnių nuostatomis tokio pobūdžio bylos visais atvejais priskirtinos nagrinėti teisme. Tačiau pagal LR CPK 512 straipsnį teismui tokio pobūdžio byla priskirtina tik tais atvejais, jei skundas dėl antstolių ar notarinių veiksmų bus paduotas ne vėliau kaip per dešimt dienų nuo tos dienos, kurią skundą pateikiantis asmuo sužinojo ar turėjo sužinoti apie skundžiamojo veiksmo atlikimą ar atsisakymą jį atlikti, bet ne vėliau kaip per trisdešimt dienų nuo skundžiamojo veiksmo atlikimo. Šią nuostatą patvirtina ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo konsultacija, kurioje nurodoma, kad tais atvejais, kai nuo skundžiamojo antstolio ar notarinio veiksmo atlikimo praėjo daugiau kaip trisdešimt dienų, skųsti teismui minėto veiksmo jau negalima, ir toks skundas, paduotas praleidus minėtą terminą, nenagrinėtinas teisme [13, p. 271]. Kaip matome, šis terminas yra naikinamasis ir negali būti atstatytas. Taigi iš LR CPK 512 straipsnio nuostatų ir iš Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pateiktos konsultacijos matyti, kad jei nebus laikomasi įstatymo nustatyto termino skundui dėl antstolio ar notarinio veiksmo atlikimo paduoti, teismas turės atsisakyti priimti pareiškimą kaip nenagrinėtiną teisme. Šiuo atveju laikoma, kad tokio pobūdžio bylų priskirtinumas teismo kompetencijai priklauso nuo termino – jį praleidus išnyksta ir priskirtinumas teismui, ir teisė kreiptis į teismą.

suprantamas, kadangi būtų sunku, kartais net neįmanoma, LR CPK numatyti visus atvejus, kada privalu laikytis išankstinės neteisminės bylos sprendimo tvarkos¹.

Reikalavimas laikytis išankstinės neteisminės bylos sprendimo tvarkos kiekvienu konkrečiu atveju turi būti nurodytas įstatyme ir tik juo pagrįstas. Teismas, prieš atsisakydamas priimti pareiškimą, turi išsiaiškinti du svarbius dalykus: ar išankstinę neteisminę konkrečios bylos sprendimo tvarką numato įstatymas; ar išankstinės neteisminės bylos sprendimo tvarkos laikymasis siejamas su naikinauoju terminu.

Tik teisingai išsiaiškinus šiuos du dalykus galima išvengti nepagrįsto atsisakymo priimti ieškinį, taip atimant asmens teisę kreiptis į teismą. Tačiau praktikoje kartais daroma klaidų dėl neteisingo išankstinės neteisminės bylos sprendimo tvarkos suvokimo².

Teisinėje literatūroje pasigendame tikslios išankstinės neteisminės bylos sprendimo tvarkos sampratos. Mokomojoje civilinio proceso teisės literatūroje sutinkami tik atskiri teiginiai: nurodoma, kad šios tvarkos nesilaikymas yra neigiama teisės kreiptis į teismą prielaida, jei suinteresuotas asmuo nesilaikė šios tvarkos ir taip prarado galimybę ją pasinaudoti praleidęs naikinamuosius terminus, arba teigiama, kad tai yra atsisakymo priimti ieškinį pagrindas [2, p. 384; 6, p. 372]; pateikiamas kai kurių įstatymų sąrašas, kuriame numatyta pareiga kreiptis į neteisminę ginčo sprendimo instituciją, arba nurodoma, kad tai yra sąlyginis civilinių bylų priskirtinumas teismui, – teisė kreiptis į teismą, kuriam priklauso nagrinėti ginčą, atsiranda tik tada, kai suinteresuotas asmuo laikėsi įstatymo nustatytos ginčo išankstinio sprendimo ne teisme tvarkos [9, p. 40–43].

Išanalizavus civilinio proceso teisės literatūroje minėtus teiginius bei materialines ir civilinio proceso teisės normas, manytina, kad išankstinė neteisminė bylos sprendimo tvarka turi būti suprantama dviem prasmėmis. Įstatyme vartojama sąvoka *išankstinė bylos sprendimo ne teisme tvarka*, visų pirma, apima neteisminių institucijų veiklą sprendžiant tam tikrų kategorijų civilines bylas, taip pat pretenzijų tvarkos laikymąsi prieš kreipiantis į teismą. Iš to seka du šios tvarkos realizavimo būdai (kreipimasis į neteismines ginčo sprendimo institucijas arba pretenzijų pareiškimas), kurių bendras bruožas tas, kad šios tvarkos realizavimą tiek vienu, tiek kitu būdu gali nustatyti tik įstatymai³.

Antras šios tvarkos įgyvendinimo būdas – privalomasis pretenzijų pareiškimas – turi kitą reikšmę nei pirmasis. Pirmuoju atveju teismui pareikštas reikalavimas būtinai turi būti išnagrinėtas specialiose įstatymo nustatytose neteisminėse institucijose, o privaloma pretenzijų pareiškimo tvarka yra kitokia. Visų pirma, laikydamasis pretenzijų pareiškimo tvarkos, asmuo kreipiasi ne į nepriklausomą neteisminę ginčo sprendimo instituciją, o į priešingus interesus turintį materialinių teisinių santykių subjektą. Antra, pareikšta pretenzija, skirtingai nuo pareikšto reikalavimo sprendimo neteisminėse institucijose tvarkos, nėra nagrinėjama laikantis tam tikros įstatymų nustatytos tvarkos. Ir trečia, privalomos pretenzijos pareiškimo tikslas – informuoti skolininką apie neįvykdytą prievolę arba kitų

¹ Tokio sąrašo sudarymas neįsivaizduojamas ieškinio teisenos bylose, kadangi, skirtingai nuo ypatingosios teisenos, ieškinio teisenos tvarka nagrinėtinų bylų sąrašas nėra pateiktas. Ypatingojoje teismoje toks sąrašas, nors ir neišsamus, yra. Todėl atveju, kuriems reikalinga išankstinė neteisminė bylų sprendimo tvarka, numatymas ypatingosios teisenos bylose tam tikrais atvejais yra įmanomas. Tačiau manytume, kad LR CPK pakanka bendros taisyklės, numatančios pareigą laikytis *įstatymų nustatytos* tam tikrų kategorijų bylų išankstinės neteisminės sprendimo tvarkos. Atsakymo į klausimą, ar konkrečioje byloje yra nustatyta ši tvarka, reikia ieškoti tiek proceso, tiek materialinės teisės normose, reguliuojančiose atitinkamus materialinius teisinius santykius. Tai, kad neteisminės išankstinės kai kurių kategorijų bylų sprendimo tvarkos laikymasis gali būti nustatytas tik įstatymais, yra labai svarbu, nes toks įstatymų leidėjo nurodymas užkerta kelią tokią tvarką nustatyti poįstatymiais teisės aktais, instrukcijomis, taisyklėmis ir pan. Taip pat tai apsaugo nuo šios taisyklės plečiamojo aiškinimo ir nuo teisės kreiptis į teismą nepagrįsto ribojimo.

² Teismų praktikoje kartais klaidingai išankstine neteismine ginčo sprendimo tvarka pripažįstamas teismui nepriskirtinų klausimų sprendimas administracinėse institucijose, kai po to numatyta šių institucijų sprendimų apskundimo teismui galimybė. Galimybė skųsti teismui administravimo subjektų arba kitų institucijų veiksmus ar sprendimus reiškia ne ikiteisminės institucijos dėl ginčo priimto sprendimo apskundimą, o tik atitinkamų ginčų priskirtinumą teismui. Pavyzdžiui, pagal Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 17 straipsnį piliečių prašymus atkurti nuosavybės teises nagrinėja Vyriausybės įgaliota institucija ar savivaldybių institucijos pagal joms, kaip administravimo subjektams, priskirtą kompetenciją, bet ne kaip neteisminės išankstinės ginčo sprendimo institucijos. Pagal to paties įstatymo 19 straipsnį teismui priskirtos nagrinėti minėtų institucijų sprendimų teisėtumo bylos, jei šios institucijos nuosavybės teises atsisakė atkurti ar per įstatymo nustatytą terminą be pagrindo nebuvo priimtas sprendimas dėl nuosavybės teisių atkūrimo [2, p. 372; 14].

³ Kaip viena iš išankstinių neteisminių institucijų paminėtina Darbo ginčų komisija. Lietuvos Respublikos darbo kodekso [15] (toliau – LR DK) 286 straipsnyje numatyta, kad darbo ginčus, jei šis kodeksas arba kiti įstatymai nenustato kitokios sprendimo tvarkos, nagrinėja darbo ginčų komisija, teismas. Pagal LR DK normas daugumos darbo ginčų sprendimui numatyta neteisminė sprendimo tvarka darbo ginčų komisijose. Todėl ši nuostata vertinama kaip bendroji taisyklė, kurios nesilaikymas sukelia LR CPK 412 str. numatytus neigiamus procesinius teisinius padarinius. Taigi, jei darbo ginčui įstatymas numato privalomą ikiteisminę ginčo sprendimo tvarką, suinteresuotas asmuo privalo jos laikytis, nes kitaip teismas, remdamasis LR CPK 137 str. 2 d. atsisakys priimti ieškinį. Pagal Prekių ženklų įstatymo, Dizaino įstatymo, Patentų įstatymo nuostatas [16; 17; 18] ginčų dėl prekių ženklų, dizaino įregistravimo, patentų išdavimo neteisminė sprendimo institucija yra Valstybinio patentų biuro Apeliacinis skyrius. Šiems ginčams spręsti įstatymai taip pat numato privalomą išankstinę neteisminę sprendimo tvarką, kurios nesilaikymas yra pagrindas teismui atsisakyti priimti ieškinį, remiantis LR CPK 137 str. 2 d. 3 p.

pareigų nevykdymą, suteikiant jam galimybę taikiai įvykdyti minėtus įsipareigojimus ir išvengti kreipimosi į teismą.

Galiojančių įstatymų analizė leidžia teigti, kad įstatymų nustatytos išankstinės neteisminės bylos sprendimo tvarkos laikymosi tam tikrų kategorijų bylose sąlyga yra bendra abiem teisenoms. Pavyzdžiui, išanalizavus LR CPK 514 straipsnio turinį, matyti, kad tam tikrais atvejais byloms dėl civilinės būklės aktų registravimo, įrašų atkūrimo, pakeitimo, papildymo, ištaisymo ar anuliavimo taikoma išankstinė neteisminė sprendimo tvarka. Remdamasis LR CPK 514 str. 2 d., suinteresuotas asmuo pirmiausia privalo kreiptis į civilinės metrikacijos įstaigą ir tik šiai įstaigai atsisakius registruoti civilinės būklės aktą ar atsisakius atkurti, pakeisti, papildyti, ištaisyti, ar anuliuoti civilinės būklės akto įrašą gali kreiptis į teismą. Jeigu civilinės metrikacijos įstaiga neatsakė į pareiškėjo prašymą ir neparašė išvados arba nustatytu laiku pareiškėjo prašymo visai neišnagrinėjo, pareiškėjas taip pat gali kreiptis į teismą, kadangi laikėsi įstatymų nustatytos išankstinės bylos sprendimo tvarkos. Tokios tvarkos laikymosi įrodymas – civilinės metrikacijos įstaigos išvada, o prašymo neišnagrinėjus – prašymo, rašyto civilinės metrikacijos įstaigai, nuorašas [19]¹.

Kaip matyti, išankstinė neteisminė kai kurių kategorijų bylų sprendimo tvarka taikoma ne tik ieškinio, bet ir ypatingosios teisenos bylose. Taigi dėl visų išvardintų aplinkybių ši teisės kreiptis į teismą sąlyga yra priskiriama prie bendrųjų.

3. Įsiteisėjusio teismo (arba arbitražo) sprendimo, priimto dėl ginčo tarp tų pačių šalių dėl to paties dalyko ir tuo pačiu pagrindu, arba teismo nutarties priimti ieškinio atsisakymą ar patvirtinti taikos sutartį nebuvimas

Šiuo atveju įstatymų leidėjas įsiteisėjusį teismo sprendimą toje pačioje byloje ir teismo nutartį priimti ieškovo ieškinio atsisakymą ar patvirtinti šalių taikos sutartį laiko sąlyga, naikinančia teisę kreiptis į teismą teisminės gynybos. Kad procesas prasidėtų teisėtai, būtina, kad teismas nepriimtų nagrinėti civilinių bylų, dėl kurių teismo sprendimas jau priimtas ir įsiteisėjęs teismo (arbitražo) sprendimu arba nutartimi, kuria patvirtinamas atsisakymas nuo ieškinio ar šalių taikos sutarties sudarymas, ir iš esmės išspręsti šalių pareikšti reikalavimai. Tokiais atvejais teisė kreiptis į teismą teisminės gynybos laikoma įgyvendinta, kadangi pagal suinteresuoto asmens pareiškimą teismas arba arbitražas byla išnagrinėjo. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad įsiteisėjęs teismo ar arbitražo sprendimas arba nutartis įgyja *res judicata* galią, nes šalys netenka teisės kitoje byloje ginčyti įsiteisėjusio teismo ar arbitražo sprendimu nustatytus faktus ir teisinius santykius bei pareikšti tuos pačius reikalavimus tuo pačiu pagrindu [20]. Taip ir atsisakymas priimti pareiškimą įsiteisėjus teismo ar arbitražo sprendimui arba nutarčiai, kuria patvirtintas ieškovo atsisakymas nuo ieškinio ar šalių taikos sutarties sudarymas, yra galutinis. Tačiau visais šiais atvejais tam, kad nebūtų užkirstas kelias asmenims kreiptis į teismą, būtina teisingai nustatyti bylų tapatumą.

Nors taisyklė, draudžianti teismams pakartotinai nagrinėti bylas, kuriose jau yra įsiteisėjęs teismo sprendimas arba nutartis priimti ieškovo ieškinio atsisakymą ar patvirtinti šalių taikos sutartį, įstatyme suformuluota ieškinio teisenos byloms, tačiau, mūsų manymu, neturėtų kelti abejonių būtinybė šia taisykle vadovautis ir ypatingojoje teisenoje. Sprendžiant klausimą, ar kreipiantis į teismą nebuvo pažeistas reikalavimas, kad toje pačioje byloje nebūtų įsiteisėjusio teismo sprendimo, nutarties priimti ieškinio atsisakymą arba patvirtinti šalių taikos sutartį, svarbiausia yra žinoti kriterijų, pagal kurį galima daryti išvadą, kad byla, dėl kurios išnagrinėjimo kreipiamasi, ir byla, kurioje jau yra įsiteisėjęs teismo sprendimas ar minimos nutartys, yra tos pačios (tapačios).

Bylų nagrinėjimas ieškinio teisenos tvarka iš esmės skiriasi nuo bylų nagrinėjimo ypatingosios teisenos tvarka. Taip pat ieškinio teisenos bylos pagal savo materialinę teisinę prigimtį skiriasi nuo ypatingosios teisenos bylų. Todėl vadovautis tais pačiais tapatumo kriterijais nustatant ieškinio ir ypatingosios teisenos bylų tapatumą negalima. Ieškinio bei ypatingosios teisenos bylų tapatumui nustatyti reikalingi atskiri kriterijai.

Ieškinio teisenos bylų tapatumą nustatyti padedantį kriterijų randame pačiame civilinio proceso įstatyme. Ieškinio teisenos tvarka nagrinėjamos bylos laikomos tapačiomis, jei sutampa ginčo šalys,

¹ Kai kurių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymui įstatymai taip pat gali numatyti privalomą išankstinę šių klausimų sprendimo neteisminę tvarką. Pavyzdžiui, remiantis LR CPK 445 straipsniu tokia pareiškimo išankstinė neteisminė nagrinėjimo tvarka gali būti nustatyta juridinių faktų patvirtinantiems, bet prarastiems dokumentams atkurti arba tų dokumentų nuorašams gauti. Taigi, remdamasis minėtu straipsniu, asmuo gali kreiptis į teismą dėl atitinkamo fakto nustatymo tik tuo atveju, jeigu prieš tai jis kreipėsi dėl prarasto dokumento gavimo ar atkūrimo. Vadinasi, teismui nustačius šios tvarkos nesilaikymo faktą, privalo atsisakyti priimti pareiškimą. Teismas, atsisakydamas priimti pareiškimą šiuo atveju, turi remtis LR CPK 137 str. 2 d. 3 p.

ieškinio dalykas ir pagrindas (LR CPK 137 str. 2 d. 4, 5 p.)¹. Tačiau, skirtingai nuo ieškinio teisenos, ypatingosios teisenos bylų tapatumą nustatančių kriterijų įstatyme nerasime, neaiškūs jie ir civilinio proceso teisės literatūroje. Suprantama, kad kriterijai, kuriais vadovaujamosi nustatant ieškinio teisenos bylų tapatumą, negali būti taikomi nustatant ypatingosios teisenos bylų tapatumą dėl to, kad ypatingosios teisenos bylose nėra ieškinio, šalių ir dauguma šių bylų nėra ginčo bylos. Tačiau kai kurie ieškinio teisenos bylų tapatumą nustatantys elementai gali būti bendru orientyru nustatant tam tikrų ypatingosios teisenos bylų tapatumą.

Negalime nesutikti su vokiečių profesoriaus K. Baermanno išsakyta nuomone, kad ir ypatingosios teisenos bylos pagal savo prigimtį yra labai skirtingos [22]. Tai, kad dauguma šios teisenos bylų yra ne ginčo bylos, dar neatskleidžia šia teisea nagrinėtinų bylų prigimties. Ginčo dėl teisės nebuvimas yra ne vienintelis šios teisenos bylas apibūdinantis bruožas. Kadangi šia teisea nagrinėjamos bylos yra labai įvairios, todėl, skirtingai nuo ieškinio teisenos bylų, šios teisenos tvarka nagrinėtinoms bylos nurodomos vadovaujantis sąrašo principu, t. y. tik tos bylos, kurias įstatymų leidėjas konkrečiai nurodo įstatyme, yra nagrinėjamos ypatingosios teisenos tvarka. Kadangi ypatingosios teisenos bylos pagal savo turinį yra iš esmės skirtingos, neįmanoma nustatyti vienodo šios teisenos bylų tapatumą nustatančio kriterijaus, tinkančio visoms ypatingosios teisenos byloms. Kaip minėta, vienas iš ieškinio teisenos bylų tapatumą nustatančių elementų yra šalys. Šis elementas negali būti vienu iš ypatingosios teisenos bylų tapatumą nustatančių kriterijų ne tik dėl to, kad ypatingojoje teiseoje nėra šalių, o yra tik pareiškėjai ir suinteresuoti asmenys. Šis ieškinio bylų tapatumą padedantis nustatyti elementas negali būti taikomas ypatingojoje teiseoje dar ir dėl to, kad, skirtingai nuo ieškinio teisenos, ypatingojoje teiseoje įstatymų leidėjas įtvirtino platų asmenų, galinčių kreiptis į teismą, ratą².

Esminiu šias bylas individualizuojančiu elementu reikėtų laikyti, visų pirma, konkretų reikalavimą, kuris visose paminėtose bylose turi tik jam būdingą turinį (tai yra reikalavimas konkretų asmenį pripažinti mirusiu arba nežinia kur esančiu; reikalavimas konkretų asmenį pripažinti neveiksniu arba ribotai veiksniumi; reikalavimas registruoti konkretų civilinės būklės aktą ar jį atkurti, pakeisti, papildyti, ištaisyti, anuliuoti; reikalavimas pripažinti konkretų daiktą bešeimininkiu ir pan.), ir šio konkretaus reikalavimo faktinį pagrindą, kuriuo remiantis šis reikalavimas turi būti patenkintas arba ne [21, p. 17].

Nepriklausomai nuo to, kas iš įstatyme numatytų asmenų kreipiasi į teismą, sutapus pareiškėtam konkrečiam reikalavimui ir jo faktiniam pagrindui, kuriuo remdamasis pareiškėjas prašo šį reikalavimą patenkinti, – byla turi būti pripažinta tapačia³.

Juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo bylose tapatumą nustatančiu elementu (be reikalavimo ir faktinio pagrindo), priklausomai nuo to, kieno interesais byla iškeliamą, gali būti ir pareiškėjas. Daugumoje šių bylų reikalavimas yra itin individualaus pobūdžio ir neatskiriamai susijęs su pareiškėjo asmeniu⁴.

Apibendrinant tai, kas pasakyta, manytume, kad ypatingosios teisenos bylų tapatumą nustatantys elementai galėtų būti:

- 1) juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo bylose, teisių atkūrimo pagal prarastus pareiškėtinus vertybinius dokumentus bylose (šaukiamoji teisea) – pareiškėjas ir pareiškėtas reikalavimas;

¹ Civilinio proceso teisės teorijoje taip pat išskiriami trys ieškinio tapatumą nustatantys kriterijai (elementai): šalys; ieškinio dalykas; faktinis ieškinio pagrindas [21, p. 17]. Taigi ieškinyje laikytinas tapačiu, jei sutampa visi trys elementai. Nesutapus nors vienam iš elementų, ieškinyje nebus laikomas tapačiu, ir teisėjas privalės priimti ieškinį.

² Pavyzdžiui, dėl asmens pripažinimo mirusiu arba nežinia kur esančiu, dėl asmens pripažinimo neveiksniu arba ribotai veiksniumi, dėl civilinės būklės aktų registravimo, įrašų atkūrimo, pakeitimo, papildymo, ištaisymo ar anuliovimo, dėl prarastos teismo ar vykdomosios bylos atkūrimo, dėl daikto pripažinimo bešeimininkiu nagrinėjimo gali kreiptis labai platus asmenų ratas. Išvardintose ypatingosios teisenos bylose pareiškėjo sutapimo ar nesutapimo faktas esminės reikšmės šių bylų tapatumui neturi.

³ Tačiau tam tikrų kategorijų ypatingosios teisenos bylose gali būti sunku nustatyti faktinį reikalavimo pagrindą, kuriuo remdamasis suinteresuotas asmuo prašo patenkinti jo reikalavimą. Pavyzdžiui, bylose dėl antstolių ir notarų veiksmų apskundimo, dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo, dėl prarastos teismo ar vykdomosios bylos atkūrimo sunku nustatyti faktinį reikalavimo pagrindą, kadangi jis gali sutapti su pačiu reikalavimu (gali įeiti į reikalavimo turinį). Faktinis reikalavimas, kurį prašoma patenkinti, pagrindas nesunkiai nustatomas bylose dėl asmens pripažinimo mirusiu arba nežinia kur esančiu. Tačiau bėgant laikui faktinis pagrindas šiose bylose gali keistis. Pavyzdžiui, aplinkybės, kuriomis pareiškėjas remiasi, reikalaujamas konkretų asmenį pripažinti nežinia kur esančiu, gali nepasitvirtinti, ir reikalavimas gali būti nepatenkintas. Praėjus tam tikram laikui šios aplinkybės gali atsirasti ir dėl to gali būti pakartotinai pareiškėtas tas pats reikalavimas, dėl kurio buvo priimtas ir jau įsiteisėjo teismo sprendimas. Byla šiuo atveju nebus laikoma tapačia, kadangi ji skirsis nuo pirmosios bylos tuo, jog reikalavimas yra paremtas naujomis aplinkybėmis.

⁴ Pavyzdžiui, tam tikrų subjektines teises suteikiančių dokumentų priklausymo konkrečiam asmeniui fakto nustatymo bylose (LR CPK 444 str. 2 d. 4 p.) pareiškėjo asmuo neatsiejamas nuo pareiškto reikalavimo. Šiose bylose pareiškėjas tarsi individualizuoja patį reikalavimą. Nustatant šio pobūdžio bylų tapatumą, būtų nelogiška eliminuoti trečiąjį elementą – pareiškėją, kadangi, sutapus reikalavimui, sutaps ir pareiškėjas. Taigi šio pobūdžio bylos bus tapačios tik visiškai sutapus reikalavimui ir pareiškėjui. O faktinis pagrindas šiose bylose, kaip ir kai kuriose minėtose, sutampa su pačiu reikalavimu.

- 2) asmens pripažinimo mirusiu arba nežinia kur esančiu bylose, asmens pripažinimo neveiksniu ar ribotai veiksniumi bylose – pareikštas reikalavimas ir faktinis šio reikalavimo pagrindas;
- 3) kitose ypatingosios teisenos bylose – pareikštas reikalavimas, kadangi faktinis pagrindas, kuriuo remiantis pareiškiamas reikalavimas, įeina į paties reikalavimo turinį.

Kad procesas prasidėtų teisėtai, taip pat būtina, kad teismas nebūtų priėmęs teismo nutarties dėl ieškovo pareikšto ieškinio atsisakymo. Atsisakymas nuo ieškinio reiškia pareikšto materialinio teisinio reikalavimo atsisakymą. Tačiau tai nėra teisės kreiptis į teismą atsisakymas, kadangi ieškovas savo teisę kreiptis į teismą toje byloje yra įgyvendinęs, todėl neturi ko atsisakyti. Atsisakius ieškinio ir teismui jį priėmus, ieškovas netenka teisės pakartotinai kreiptis į teismą su tuo pačiu ieškiniu (LR CPK 294 str. 2 d.). Šiuo atveju yra pripažįstama, jog ieškovas jau pasinaudojo savo teise kreiptis į teismą, kadangi jo byla yra išspręsta, nors teismo sprendimas ir nepriimtas.

Kalbant apie ieškinio atsisakymą reglamentuojančių normų taikymą, gali iškilti klausimas, ar šios normos taikytinos nagrinėjant bylas ypatingosios teisenos tvarka. Nors, kaip minėta, aiškaus atsakymo į šį klausimą nerasime nei LR CPK, nei civilinio proceso teisės literatūroje, tačiau manytume, kad ypatingojoje teisenoje pareiškėjas taip pat turi teisę atsisakyti pareikšto reikalavimo. Neginčijame, kad ieškinio atsisakymas yra grindžiamas dispozityviškumo principu, kuris galioja ieškinio teisei. Civilinio proceso teisės literatūroje nurodyta, kad ypatingajai teisei galioja kiti principai: oficialumo, tardomojo proceso, rašytinio proceso, tiesioginio dalyvavimo ir viešumo ribojimo. Taip pat nurodoma, kad esminiai ypatingosios ir ieškinio teisenos skirtumai atskleidžiami nagrinėjant civilinio proceso teisės principus [9, p. 377–379]. Dėl to gali susidaryti įspūdis, kad kai ieškinio atsisakymas pagrįstas dispozityviškumo principu, kuris, kaip minėta, galioja ieškinio teisei, tai ypatingojoje teisenoje ieškinio atsisakymą reglamentuojančios normos negali būti taikomos. Tačiau LR CPK 443 straipsnio pirmojoje dalyje specialių normų, draudžiančių ypatingojoje teisenoje pareiškėjui atsisakyti pareikšto reikalavimo, nerandame, todėl galima vadovautis bendrosiomis civilinių bylų nagrinėjimo taisyklėmis. Tiesa, nereikia pamiršti, kad šiuo atveju bendrųjų civilinių bylų nagrinėjimo taisyklių turinį veiks tardomojo proceso ir oficialumo principai bei jų lemiamos kitokios teisėjo aktyvumo ribos. Tai lemia, kad ypatingojoje teisenoje ribojamas dispozityviškumo principas. Todėl teisėjas, remdamasis LR CPK 42 straipsnio 2 dalimi bei ypatingojoje teisenoje aiškiai išreikštu viešuoju interesu, manydamas, kad pareiškėjo reikalavimo atsisakymas prieštarauja imperatyvioms įstatymų nuostatomis ar viešajam interesui, negali priimti tokio atsisakymo. Galima teigti, kad teisėjas, nagrinėdamas pareiškėjo reikalavimo atsisakymą, nėra saistomas pareiškėjo valia. Tardomojo proceso principas ypatingojoje teisenoje įpareigoja teisėją patikrinti visas aplinkybes, galinčias turėti įtakos teismo sprendimo teisėtumui ir pagrįstumui, neapsiriboti vien proceso dalyvių valia. Manome, kad bendrosios ieškinio atsisakymą reglamentuojančios normos ypatingojoje teisenoje gali būti taikomos tik tais atvejais, jei pareiškėjo atsisakymas neprieštarauja imperatyvioms įstatymo nuostatomis ar viešajam interesui. Atsisakant ieškinio taip pat turi būti laikomasi šių sąlygų. Tačiau ypatingojoje teisenoje dispozityviškumo principas yra labiau apribotas, todėl teismas nėra saistomas byloje dalyvaujančių asmenų pateiktų įrodymų bei byloje dalyvaujančių asmenų valia. O tardomojo proceso principas įpareigoja teisėją imtis visų būtinų priemonių, kad būtų visapusiškai išsiaiškintos visos bylos aplinkybės ir nustatyta materialioji tiesa.

Visos šios priemonės užtikrina, kad pareiškėjo teisė atsisakyti pareikšto reikalavimo ypatingojoje teisenoje nekeltų grėsmės viešajam interesui ar tinkamam materialiosios teisės normų įgyvendinimui ir neprieštarauja ypatingosios teisenos esmei.

4. Ieškovo civilinis procesinis teisnumas

Teisnumas yra viena iš būtinų teisinio santykio atsiradimo prielaidų. Teisiniam santykiui atsirasti ir funkcionuoti būtinos šios prielaidos: teisės norma ar teisės principas; teisiniai faktai; teisinis subjektiškumas (teisnumas ir veiksnumas) [23, p. 404]. Vokiečių mokslininkas O. Bulowas pirmasis pažvelgė į civilinį procesą kaip civilinį procesinį teisinį santykį [24, p. 40]. Kad asmenys taptų civilinių procesinių teisinių santykių subjektais, jie turi būti teisnūs civilinio proceso prasme¹. Teisnumas yra subjektinės teisės įgijimo prielaida. Kad asmuo įgytų teisę kreiptis į teismą teisminės gynybos, jis turi būti teisnus civilinio proceso prasme. Taigi viena iš teisės kreiptis į teismą sąlygų – besikreipiančio į teismą asmens civilinis procesinis teisnumas.

¹ Iki 1960 m. civilinio proceso teisės literatūroje buvo kalbama tik apie kai kurių civilinio proceso dalyvių teisnumą, t. y. tik apie šalių ir trečiųjų asmenų teisnumą. 1960 m. D. M. Čečiotas pastebėjo, kad civilinių procesinių teisinių santykių subjektais yra visi byloje dalyvaujantys asmenys, todėl privalu kalbėti apie visų šių asmenų civilinį procesinį teisnumą [25, p. 17].

Civiliniu procesiniu teismumu (ir veiksmumu), kaip teisingai nurodoma literatūroje, nusakomas civilinių procesinių teisinių santykių subjektų procesinis teisinis statusas, t. y. jų galimybė tapti šių teisinių santykių subjektais ir tokios galimybės įgyvendinimo ribos [6, p. 124]. Tik teisnus asmuo gali būti teisinių santykių subjektas, todėl tik teisnus asmuo gali būti ir civilinių procesinių teisinių santykių subjektas bei turėti procesines teises ir pareigas. Civilinis procesinis teismumas yra viena iš būtinų teisės kreiptis į teismą teisminės gynybos sąlygų. Tačiau analizuodami LR CPK 137 straipsnio antrą dalį, kurioje pateiktas išsamus atsisakymo priimti ieškinį pagrindų sąrašas, tokio atsisakymo priimti ieškinį pagrindo nerandame. Kodėl asmens civilinis procesinis teismumas nebuvo aptartas LR CPK ir įtrauktas į LR CPK 137 straipsnio antroje dalyje nurodytų atsisakymo priimti ieškinį pagrindų sąrašą, dabar sunku pasakyti. Galima manyti, kad įstatymų leidėjas Lietuvos Respublikos Civilinio Kodekso antrosios knygos pirmosios dalies pirmojo skyriaus pirmame skirsnyje išdėstytas normas laikė aprėpiančiomis ir civilinį procesinį teismumą. Tam tikrą šios problemos sprendimo būdą siūlo LR CPK komentaro autoriai [14]¹.

Atsižvelgdami į išsakytus pastebėjimus ir kad civilinio proceso teisės literatūroje civilinis procesinis teismumas yra laikomas teisės kreiptis į teismą sąlyga, manytume, kad tikslinga būtų LR CPK atskirai aptarti civilinį procesinį teismumą ir LR CPK 137 straipsnio antrąją dalį papildyti nauju atsisakymo priimti ieškinį pagrindu – jeigu pareiškimą paduoda neturintis civilinio procesinio teismumo asmuo.

Išvados

1. Teisės į teisminę gynybą įtvirtinimas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje leidžia daryti išvadą, kad ši teisė yra viena iš svarbiausių civilizuotos visuomenės socialinių vertybių, kurios nepagrįstas ribojimas nesuderinamas su piliečių teisių, laisvių ir interesų apsauga.

2. Viena iš civilizuotos visuomenės socialinių vertybių – teisė kreiptis į teismą siekiant teisminės gynybos – įstatymuose nėra absoliutinama, t. y. ne bet kas ir ne su bet koku reikalavimu gali kreiptis į teismą ir reikalauti, kad byla būtų išnagrinėta. Tarpusavyje glaudžiai susietos teisminė gynyba ir teisė kreiptis į teismą priklauso nuo tam tikrų įstatyme įtvirtintų sąlygų. Tik atsižvelgiant į įstatyme nustatytas aplinkybes galima spręsti apie asmens teisę kreiptis į teismą ir reikalauti teisminės gynybos.

3. Sąlygos, su kuriomis įstatymų leidėjas sieja teisės kreiptis į teismą įgijimą ir jos įgyvendinimą, yra išdėstytos LR CPK 137 straipsnyje, o atsisakymo priimti ieškinį (pareiškimą, prašymą ar skundą) pagrindas yra jų raiška.

4. Dauguma iš LR CPK 137 straipsnyje išdėstytų sąlygų yra bendro pobūdžio ir vienodai liečia tiek ieškinio teiseną, tiek ypatingosios teisenos bylas, todėl taikomos abiejų teisenų byloms.

5. Įstatymų leidėjo nuostata LR CPK nereglamentuoti civilinio procesinio teismumo ir jo teisinių padarinių neturėjimo yra nepagrįsta, nes nukreipia į kai kurių teisės kreiptis į teismą teisminės gynybos sąlygų (bylų priskirtinumo) turinio plečiamąjį aiškinimą, kuo gali būti ribojama teisė kreiptis į teismą. Todėl būtina papildyti atitinkamus LR CPK straipsnius nuostatomis, aptariančiomis civilinį procesinį teismumą ir jo neturėjimo teisinius padarinius.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 36-1340.
2. Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. T. 1. – Vilnius: Justitia, 2005.

¹ Komentaro autoriai siūlo atsisakyti priimti neteisnaus fizinio ar juridinio asmens ieškinį remiantis LR CPK 137 straipsnio antrosios dalies pirmojo punkto pagrindu (kaip nenagrinėtiną teisme). Be abejo, šis pasiūlymas turi tam tikrą praktinę reikšmę – teisėjas, nustatęs, kad ieškinį paduoda neturintis civilinio procesinio teismumo asmuo, privalo rasti išeitį iš susidariusios padėties. Tačiau siūlomas problemos sprendimas yra nepagrįstas, nes LR CPK 137 straipsnyje nėra tokio atsisakymo priimti ieškinį pagrindo, ir tam tikra prasme žalingas, nes nukreipia į atsisakymo priimti ieškinį pagrindų turinio plečiamąjį aiškinimą, kuris gali nepagrįstai apriboti teisę kreiptis į teismą bei iškreipti bylų priskirtinumo teismams esmę. Civilinių bylų priskirtinumo teismams institutas reglamentuoja tik su civilinių bylų priskirtinumu susijusius klausimus, t. y. kokio pobūdžio bylos priskirtinos nagrinėti teismams civilinio proceso tvarka. Tačiau priskirtinumo institutas nereglamentuoja civilinių procesinių teisinių santykių subjektų teisinio statuso. Civilinio proceso tvarka bylos teismams priskiriamos nagrinėti nepriklausomai nuo asmenų civilinio procesinio teismumo.

3. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai ir sprendimai. – Vilnius, 1994. T. 2, 5.
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. birželio 9 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-271/1999, kat. 5.
6. Mikelėnas V. Civilinis procesas. I dalis. – Vilnius: Justitia, 1997.
7. Гурвич М. А. Право на иск. – Москва: Госюриздат, 1949.
8. Vėlyvis S. Civilinių bylų užbaigimas, nepriėmus sprendimo iš esmės // Socialistinė teisė. 1969.
9. Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. T. 2. – Vilnius: Justitia, 2005.
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. lapkričio 27 d. nutartis c. b. pagal A. Beržinio ieškinį Nr. 3K-3-1691/2002, kat. 85.2; 96.
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. rugsėjo 6 d. nutartis c. b. pagal P. Roževičienės ieškinį Nr. 3K-3-384/1999, kat. 35.
12. Cappelletti M. Fundamental Guarantees of the Parties in Civil Proceedings: General Report // Fundamental Guarantees of the parties in Civil Litigation / edited by M. Cappelletti, D. Tallon. – New York: Dobbs Ferry; Milano: Dott. A. Giuffrè, 1973.
13. Teismų praktika. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletėnis. – 2003, Nr. 19.
14. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. 2 T. – Vilnius: Justitia, 2004.
15. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas, patvirtintas 2002 m. birželio 4 d. įstatymu Nr. IX-926 // Valstybės žinios. 2002, Nr. 64-2569.
16. Lietuvos Respublikos prekių ženklų įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 92-2844.
17. Lietuvos Respublikos pramoninio dizaino įstatymas // Valstybės žinios. 1995, Nr. 61-1531.
18. Lietuvos Respublikos patentų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 8-120.
19. Teisingumo ministro 2001 m. birželio 29 d. įsakymu Nr. 129 patvirtintos Civilinės metrikacijos taisyklės // Valstybės žinios. 2001, Nr. 60-2156.
20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. vasario 21 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-203/2000, kat. 37.
21. Велюис С. Ю. Оставление судом первой инстанции гражданского дела без рассмотрения // Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва 1971.
22. Keidel T., Kuntze J, Winkler. K. Freiwillige Gerichtsbarkeit. – Munchen, 1999.
23. Vaišvila A. Teisės teorija: vadovėlis. – Vilnius: Justitia, 2004.
24. Bulow. Die Lehre von den Prozesseinreden und die Prozessvoraussetzungen. – Gessen, 1868.
25. Чечот Д. М. Участники гражданского процесса. – Москва: Госюриздат, 1960.

Some General Conditions of the Right to apply to Court

*Assoc. Prof. Dr. Stasys Vėlyvis
Gitana Abromavičienė
Mykolas Romeris University*

Keywords: right to judicial protection, right to apply to court, conditions of the right to apply to court, jurisdiction, pre-trial investigation of a case, effective judgment, identical cases, contentious proceedings, non-contentious proceedings.

SUMMARY

The article is devoted to the analysis of conditions of the right to apply to court. Possibility of judicial protection and the right to apply to court is interconnected with certain legal conditions that in the doctrine of civil procedural law are usually called preconditions to apply to court and conditions of proper realisation of the right to apply to court. Classification of the conditions of the right to apply to court was firstly analysed and reasoned already in 1969. However, when analysing conditions of the right to apply to court, it was never tried to answer which of the mentioned conditions are general, applicable to both types of civil proceedings (contentious and non-contentious), and which are special, applicable only to the one of the mentioned types of proceedings. The legislator in turn has also intercepted such a resumptive attitude. The mentioned position of the legislator and merely general references in the legal doctrine about the possibility to apply rules of contentious proceedings to non-contentious proceedings is unable to solve all the uncertainty and arising practical problems. Although comprehensive and exhaustive analysis of all the conditions of the right to apply to court would be undoubtedly valuable and purposeful, limited volume of this article makes this task

impossible. Thus the authors of the article confine themselves to the analysis of several of the mentioned conditions (general conditions of the right to apply to court). Analysis of the conditions of the right to apply to court that are not covered by this article is left for the subject of forthcoming articles. Referring to the aims of the legislator, doctrine of civil procedural law and practice of the Supreme Court of Lithuania, the authors try to disclose the essence of some of the general conditions of the right to apply to court as well as influence of those conditions on the right to judicial protection and possibility of further hearing of a case. The authors are also seeking for an answer to the question which of the legal conditions listed in the Article 137 of the Lithuanian Code of Civil Procedure should be regarded as general conditions of the right to apply to court, applicable to both contentious and non-contentious proceedings. Answer to this question, which is at first sight entirely theoretical, bears a significant practical meaning, as application to the court may cause positive legal consequences to the applicant only if a lawsuit was commenced legitimately, in other words – if the right to apply to court was realised pursuant to the conditions and procedure listed by laws.

The authors also offer some suggestions what should be the criteria characterizing the identity of non-contentious cases, as application of the same criteria as in contentious cases is impossible because of essential differences between those two types of civil proceedings.

